

ВІДГУК

**офіційного опонента - к. ю. н., доцента Ступника Ярослава Валерійовича
на дисертацію Яковлева Андрія Сергійовича
«Кримінологічна характеристика та запобігання кримінальним
правопорушенням у сфері земельних відносин», подану на здобуття
ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право»
за спеціальністю 081 «Право»**

Відгук складено на підставі вивчення рукопису дисертації А. С. Яковлева, а також опублікованих здобувачем праць за темою дисертації.

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Зафіксований у ст. 13 Конституції України ціннісний орієнтир, принцип та припис проголошує одну з найважливіших соціальних конвенцій щодо базового, вітального блага - Природи, а саме: земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду природі (ст. 66 Конституції України). Втім, ці нормативні положення є широковідомими та, на жаль, як і значна кількість інших опорних точок нашого суспільного договору, Основного закону, значною мірою лишаються декларативними. Не в останню чергу це є наслідком гострої кризи соціальної ідентичності, викривлень, бо ж навіть несформованості належних диспозицій нарівні особистих і колективно закріплених імперативів складників екологічної свідомості, стандарту партнерських відносин з Природою на протигагу її експлуатації, в тому числі і зокрема кримінальної. Наявний екзистенційний розрив між переживання соціального та природного буття є фактором поширення споживацького ставлення до природних благ та, як наслідок, проживання життя майбутніх поколінь.

Загрозливі тенденції зміни клімату, скорочення біологічного різноманіття, знищення цілих екосистем під впливом антропоцену - виклик глобального масштабу, того масштабу, де не може бути проблем національного штибу, адже природничі комплекси не визнають адміністративних, політичних кордонів. В цьому аспекті не можна не сказати й про катастрофічний вплив

агресивної війни, розв'язаної російською федерацією проти України і всього цивілізованого світу. Ця війна б'є не тільки по людських долях, не тільки по урбаністичних осередках української культури й ідентичності, а й по природничій складовій української нації і по екологічному благополуччю Європи та цілої планети. І чи не найбільше від перелічених негативних факторів людської активності страждає земля. При тому, що саме земля є осердям біорізноманіття на Землі, фундаментальним фактором всього життя загалом.

Проте, збільшення й погіршення кількісних показників кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин зокрема свідчить, що держава не має цілісної й задовільної стратегії забезпечення правопорядку по всій країні загалом та чітко окресленої концепції розвитку кримінологічного законодавства України зокрема. Тому слід констатувати, що наявні наукові напрацювання не знімають актуальності проблеми комплексного кримінологічного аналізу кримінальних правопорушень у вказаній сфері та, на цій основі, вироблення рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності запобігання та протидії кримінальним правопорушенням.

У комплексі теоретична та практична важливість вирішуваних проблем, спрямованість рекомендацій, сформульованих А. С. Яковлевим, характер і значущість обговорюваних питань, а також нерозробленість проблеми в юридичній літературі й обумовлюють актуальність теми дисертаційного дослідження.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність забезпечується кількома чинниками - широтою і різноманітністю опрацьованої джерельної бази, критичним аналізом матеріалів правозастосовної практики, веденням коректної полеміки, вдалою і продуманою логікою викладення матеріалу, яка дозволила автору повністю виконати поставлені ним дослідницькі завдання. Їх реалізацію підтверджує й аналіз загальних висновків по дисертації.

Сформульовані автором у науковій роботі основні положення, висновки та рекомендації, в тому числі й ті, що віднесені ним до наукової новизни, мають

відповідний рівень обґрунтованості. Це стало можливим завдяки використанню широкого кола наукової вітчизняної та зарубіжної літератури, результатів емпіричних досліджень. Рецензована дисертація має достатньо високої якості науковий апарат, матеріал викладений чітко, доступно і юридично грамотно. Позиції, які відстоює автор, ґрунтуються на наявних досягненнях кримінологічної та кримінально-правової доктрини України, положеннях суміжних дисциплін. Запропоновані автором наукового дослідження висновки та пропозиції, підтверджуються фактами, критичним аналізом нормативних приписів законодавства і висловленими в юридичній літературі позиціями вчених юристів з даного питання.

Позитивно оцінюючи актуальність дослідження А. С. Яковлева, необхідно також відзначити, що тема дисертації узгоджена з положеннями Цілей сталого розвитку України на період до 2030 р. (Ціль № 15), затверджених Указом Президента України від 30.09.2019 р. № 722/2019; § 22 Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 24.03.2021 р. № 119/2021; п. 25 Стратегії національної безпеки України «Безпека людини - безпека країни», затвердженої Указом Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020; пп. 73-81 Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на період до 2025 року, затвердженого розпорядженням КМ України від 21.04.2021 р. № 443-р.; пп. 9-42 Національного плану дій щодо боротьби з деградацією земель та опустелюванням, затвердженого розпорядженням КМ України від 30.03.2016 р. № 271-р.; пп. 7-128 Національного плану управління відходами до 2030 року, затвердженого розпорядженням КМ України від 20.02.2019 р. № 117-р.; пп. 1—38 Плану заходів з реалізації Концепції розвитку сільських територій, затвердженого розпорядженням КМ України від 19.07.2017 р. № 489-р.; п. 13 підрозділу 1.8, пп. 4, 5, 9, 13, 15, 26, 27 підрозділу 1.13 й пп. 8, 24 підрозділу 1.15 розділу I Стратегії розвитку НАПрН України на 2021-2025 роки, затвердженої постановою загальних зборів НАПрН України від 26.03.2021 р. № 12-21, а також дослідження проведено відповідно до Стратегії розвитку НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України на 2021-2025 роки, затвердженої

протоколом ученої ради Інституту від 24.03.2021 р. № 3.

Як вбачається з тексту дисертації, А. С. Яковлев є сумлінним науковцем, який вміє логічно викладати та аналізувати теоретичний, практичний і законодавчий матеріал, формулювати виважені та узагальнені висновки, застосовувати різноманітні **методи наукового пізнання**. Методологічну основу дисертації складають загальнонаукові та спеціальні методи наукових досліджень, зокрема: використання логіко-догматичного методу було покладено в основу розробки понять «злочинність у сфері земельних відносин», «загальносоціальне запобігання злочинності у земельній сфері», «спеціально-кримінологічне запобігання земельним кримінальним правопорушенням» (підрозділи 1.2, 4.1, 4.2); системно-структурний метод використовувався при дослідженні явища злочинності у сфері земельних відносин, уточнення системи земельних кримінальних правопорушень, вивчення їх кількісно-якісних показників, особи злочинця, різних груп детермінаційного комплексу, а також відмінних рівнів запобігання незаконним проявам у земельній сфері (підрозділи 1.3, 2.1, 3.1, 3.2, 3.3, 4.1, 4.2); за допомогою системнофункціонального методу визначено низку недоліків у діяльності багатьох суб'єктів, дотичних до земельної сфери (підрозділи 3.1, 3.2). Статистичний підхід використовувався при дослідженні стану розглядуваного феномену, оцінці різних параметрів сучасної соціальної та земельної царини (підрозділ 1.3, 3.1, 3.3). Із застосуванням методу конкретно-соціологічних досліджень (експертне опитування, дослідження документів, контент-аналіз) були визначені тенденції поширення земельних кримінальних правопорушень, ступінь їх латентизації, типові криміногенні чинники, можливі заходи щодо підвищення ефективності їх запобігання (підрозділи 1.3, 3.1, 3.2, 3.3, 4.1, 4.2).

Репрезентативною виглядає **емпірична база дослідження**, яку становлять вивчення і використання різноманітних джерел: дані вивчення й узагальнення 350 кримінальних проваджень, розглянутих судами України протягом 2015 - 2020 рр. за статтями 197-1, 239, 239-1, 239-2, 254 КК України; результати експертного опитування 699 працівників органів прокуратури, 357 співробітників органів та підрозділів Національної поліції України, 93

спеціалістів Держекоінспекції й 12 - Держгеокадастру; статистична звітність Офісу Генерального прокурора, ДСА України, обласних прокуратур, територіальних управлінь Держгеокадастру, Держекоінспекції, Держстату, НАЗК за 2015 - 2020 рр.; повідомлення ЗМІ про правопорушення у земельній сфері.

Взагалі використання матеріалів правозастосовної практики заслуговує схвальної оцінки. По-перше, текст дисертації містить значну кількість посилань на конкретні процесуальні акти правозастосування, за допомогою яких вдало ілюструються законодавчі і теоретичні положення. По-друге, використання матеріалів правозастосовної практики набуло у дисертації вигляду узагальненого аналізу відповідних матеріалів та оперування одержаними внаслідок цього аналізу даними у підтвердження обстоюваних підходів.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих автором працях. Основні висновки та положення дисертаційного дослідження оприлюднені у семи публікаціях, у тому числі трьох наукових статтях, опублікованих у наукових виданнях України, визнаних фаховими з юридичних наук та чотирьох тезах наукових доповідей. У сукупності друковані роботи здобувача достатньо повно відображають зміст основних положень і висновків його дисертаційного дослідження та дозволяють науковій громадськості ознайомитися із ними.

Хочу наголосити на тому, що результати дисертаційного дослідження можуть бути доведені до відома наукової громадськості шляхом опублікування монографії.

Результати дисертації **пройшли відповідну апробацію**, підсумки розроблення проблеми в цілому, окремих її аспектів, одержані узагальнення й висновки були оприлюднені дисертантом на міжнародних науково-практичних конференціях і семінарах: Науково-практична конференція, присвячена пам'яті віце-президента Кримінологічної асоціації України, професора О. М. Литвака «Держава і злочинність. Нові виклики в епоху постмодерну» (м. Харків, 23 квітня 2020 р.); Науково-практичний семінар «Напрями реформування кримінальної юстиції в Україні» (м. Львів, 22 травня 2020 р.); V Міжнародна

науково-практична конференція «Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі» (м. Київ, 9-10 грудня 2020 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Інтеграція теорії у практику: проблеми, пошуки, перспективи» (м. Чернігів, 5 листопада 2021 р.).

Практичне значення одержаних результатів не викликає сумнівів, оскільки згідно з представленими матеріалами, і, зокрема, додатками до дисертації, основні її результати та надбання можуть бути використані і вже використовуються: у науково-дослідній сфері - як певна платформа для подальших наукових розвідок проблеми екологічної злочинності, злочинності у земельній сфері або окремих видів кримінальних правопорушень проти власності; у правотворчій діяльності - при підготовці відповідних нормативно-правових актів щодо запобігання злочинності у земельній сфері; у правозастосовній сфері - при розробці пропозицій щодо підвищення ефективності діяльності державних органів, у тому числі контролюючих й правоохоронних, органів місцевого самоврядування (акт упровадження Харківської обласної прокуратури від 15 березня 2023 р); у навчальному процесі - при написанні підручників, а також викладанні навчальних дисциплін «Кримінологія», «Запобігання злочинності», «Запобігання кримінальним правопорушенням проти довкілля», «Запобігання злочинності у сфері земельних відносин».

Визначаючи **наукову новизну** рецензованої роботи, слід вказати, що за характером і змістом розглянутих у ній питань вона є однією з перших в Україні, у якій на дисертаційному рівні розкриваються кримінологічні засади запобігання кримінальним правопорушенням у сфері земельних відносин.

Низка теоретичних положень, висновків і рекомендацій дисертанта мають наукову новизну і практичну значимість, цілком достатні для роботи рівня дисертації на здобуття ступеня доктора філософії. Положення, які висуваються на захист (с. 19-21), загалом вдало структуровані дисертантом відповідно до встановлених вимог, є новими або містять значну частку новизни.

До положень дисертації, що мають елементи новизни, належать, зокрема, такі результати дослідження:

1) визначено сучасні тенденції та закономірності відтворення явища злочинності у сфері земельних відносин, які свідчать про таке: зростання рівня у 2015-2021 рр., що вказує на її негативну динаміку; високий рівень латентності; переважання у її структурі кримінальних правопорушень, передбачених ст. 197-1 КК України; учинення, як правило, навесні; посягання переважно на землю сільськогосподарського призначення комунальної форми власності площею до 0,5 га; учинення найчастіше вдень у межах або поза межами села; найбільша поширеність зафіксована у Сумській, Чернігівській та Київській областях; соціальні наслідки виражаються у заподіянні матеріальних збитків землевласникам, фактичної шкоди довкіллю і земельним ресурсам;

2) розроблено загальний кримінологічний портрет особи злочинця, який учинив кримінальне правопорушення у сфері земельних відносин: це - чоловіки віком 31-50 років із повною загальною середньою освітою, громадяни України й українці за національністю, одружені, непрацюючі, більшість має низький рівень доходів й проживає у сільській місцевості, типовою формою злочинного діяння є самовільне зайняття земельної ділянки в охоронній зоні, характерна типовість корисливої мотивації, властивість установки на незаконне збагачення за рахунок земельних ресурсів;

3) запропоновано модель кримінологічного (некарального) запобігання цьому виду злочинності з урахуванням запровадження ринку землі в Україні на завершальній стадії земельного реформування у державі;

4) удосконалено кримінологічне поняття злочинності у сфері земельних відносин, під якою пропонується розуміти антисуспільне явище соціальної дійсності, поширене у земельній сфері, представлене низкою кримінальних посягань власницької та екологічної спрямованості з підвищеним ступенем суспільної небезпечності, предметом яких є землі, земельні ділянки та ґрунти, і які завдають істотної шкоди довкіллю, інтересам держави і суспільства, правам і законним інтересам юридичних та фізичних осіб;

5) уточнено положення щодо детермінуючого впливу на стан законності у земельній сфері недоліків державної політики у земельній, аграрній, екологічній, соціально-економічній, антикорупційній політиці та політиці

розвитку сільських територій;

Дисертація містить низку інших аргументованих загальнотеоретичних і прикладних пропозицій, які сприймаються позитивно і можуть бути використані в процесі вдосконалення кримінологічного законодавства України та послужать основою для подальших наукових розвідок цієї проблематики.

Оформлення дисертації. Дисертація Яковлева А. С. оформлена згідно з нормативними вимогами і стандартами, які передбачені для такого виду досліджень. Робота написана державною мовою з дотриманням наукового стилю, що оптимально поєднує складові представлено дослідження. Положення, висновки та пропозиції, що містяться в науковій праці, характеризуються завершеністю, аргументованістю та послідовністю. Зміст дисертації відповідає заявленій дисертантом науковій спеціальності (081 — «Право»), робота пройшла належну апробацію. Дисертація є самостійною, завершеною роботою, у якій відсутні порушення академічної доброчесності. Оформлення дисертації в цілому відповідає встановленим МОН України вимогам.

Як будь-яка по-справжньому творча праця, дисертаційне дослідження А. С. Яковлева не позбавлене **дискусійних положень**. Тому загальна позитивна оцінка дисертації не виключає деяких зауважень і побажань, які носять рекомендаційний характер і можуть бути використані автором у подальших наукових дослідженнях.

1. У підрозділі 1.2 «Злочинність у сфері земельних відносин: істотні ознаки, поняття, система» на стор. 42 дисертаційного дослідження здобувач зазначає, що окреме місце в системі злочинності у сфері земельних відносин займають адміністративні земельні правопорушення (статті 52-56 КУпАП), особливо самовільне зайняття земельної ділянки (ст. 53-1 КУпАП). їх можна розглядати своєрідними фоновими для злочинності у земельній сфері явищами. Вони потребують урахування як під час оцінки сучасного стану законності у досліджуваній галузі, рівня цього виду злочинності, так й у перебігу дослідження її детермінації. Однак, автору варто деталізувати наведений підхід та дати обґрунтування вказаному, а саме розкрити специфіку впливу вказаних

фонових для злочинності явищ на особу злочинця, окремі злочини, криміногенні ситуації, а також доцільно було б надати своє бачення стратегії зменшення їх впливу на стан злочинності у сфері земельних відносин в Україні в цілому.

2. На стор. 116 дисертаційного дослідження автор приділяє свою увагу такому вкрай важливому питанню, як державна політика у земельній сфері, яка гармонічно поєднує соціально-економічну політику країни, її культурні традиції, політичний режим, панівну ідеологію, ресурсні можливості та ін. Проте він дуже стисло викладає результати своїх міркувань з цього приводу. Але ж це питання є актуальним, дискусійним і значущим з точки зору реалізації прикладних завдань нарощування антикриміногенного потенціалу запобіжних заходів. Під час прилюдного захисту дисертації хотілося б почути особисту думку автора про співвідношення і взаємозв'язок кримінологічної політики та політики правової щодо протидії кримінальним правопорушенням у сфері земельних відносин.

3. Враховуючи те, що для злочинності у земельній сфері властивий високий рівень латентності, у роботі доцільно було б приділити більше уваги висвітленню цієї характеристики досліджуваного явища. Зокрема, потребують подальшого висвітлення обставини, з яких відповідні кримінальні правопорушення належним чином не реєструються у офіційній кримінально-правовій статистиці, визначення причин і механізму набуття латентності такими злочинами. Знання реальних кількісних показників даної категорії злочинів (а не лише офіційних статистичних даних) сприятиме набуттю заходами протидії їм більш дієвого, конкретного, ефективного характеру.

4. У підрозділі 4.2 «Спеціально-кримінологічне запобігання злочинності у земельній сфері» на сторінці 187 здобувач зазначає, що на природоохоронний напрям діяльності органів та підрозділів поліції позитивно впливає взаємодія з Інтерполом та Європолем. Видається, що найбільш продуктивним напрямом взаємодії українських правоохоронних структур з Інтерполом та Європолем щодо запобігання кримінальним правопорушенням у земельній сфері є обмін інформацією про протиправну поведінку представників організованої

злочинності. За іншими складовими правоохоронної діяльності можливості указаних міжнародних правоохоронних органів є достатньо обмеженими. Тому правозастосувачу в Україні не залишається нічого, як брати усю повноту відповідальності та покладати увесь обсяг роботи з виявлення, розслідування та профілактики таких правопорушень на себе. Ця думка, без сумніву, заслуговує на підтримку, адже міжнародна співпраця має важливе значення в сфері протидії злочинності, тому що ця діяльність здійснюється за рахунок спільних погоджених зусиль різних суб'єктів та на різних рівнях. Проте, у зазначеній частині роботи бракує авторських пропозицій щодо певної організаційної моделі, що забезпечила б на рівні міжнародного співробітництва найбільш ефективне запобігання кримінальним правопорушенням у сфері земельних відносин. Під час прилюдного захисту дисертації бажано було б розкрити зміст такої моделі, коло її учасників та критерії, за якими можуть бути визначені ті або інші органи для подальшого покладення на них певних функцій.

5. На сторінці 18 роботи здобувач вказує, що ним проводилось анкетування та опитування 699 працівників органів прокуратури, 357 співробітників органів та підрозділів Національної поліції України, 93 спеціалістів Держекоінспекції й 12 - Держгеокадастру для вивчення думки фахівців відносно розглянутих проблемних питань. Це є вельми цінним здобутком дисертаційного дослідження. Однак, робота мала б більш інформативно насичене наповнення, якби зібрані дисертантом емпіричні матеріали, статистичні дані з розглядуваної проблеми були розміщені у вигляді окремого Додатку.

Однак, перелічені дискусійні позиції складають підґрунтя для подальших досліджень та продовження роботи по удосконаленню наукової думки, підтверджують творчий характер праці, яка добре підготовлена і належним чином оформлена. Зауваження і побажання стосуються дискусійних питань, не впливають на високий науковий рівень дисертації, не піддають сумніву основні наукові результати, отримані здобувачем. Слід констатувати, що дисертант довів свою здатність самостійно здійснювати дослідження в галузі кримінального права та кримінології, і аналіз дисертації

дозволяє стверджувати, що визначені в роботі дослідницькі завдання дисертантом було виконано.

Все вищезазначене дає підставу для наступного узагальненого висновку: дисертаційне дослідження Яковлева Андрія Сергійовича на тему: «Кримінологічна характеристика та запобігання кримінальним правопорушенням у сфері земельних відносин» відповідає спеціальності «Право». Воно є завершеною кваліфікаційною працею, в якій отримано нові науково обгрунтовані результати, що у сукупності розв'язують конкретне наукове завдання, яке має істотне значення для кримінології - комплексна характеристика кримінологічних засад запобігання кримінальним правопорушенням у сфері земельних відносин.

За своєю актуальністю, ступенем новизни, обгрунтованістю, рівнем наукової та практичної значущості отриманих результатів, а також за кількістю та обсягом публікацій дана дисертація відповідає сучасним вимогам, які пред'являються до робіт такого рівня, зокрема й тим, що передбачені Порядком присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії (затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44), є завершеною кваліфікаційною науковою роботою у галузі знань 08 «Право», за спеціальністю 081 «Право, а її автор заслуговує на присудження ступеня доктора філософії.

Офіційний опонент -

**В.о. завідувача кафедри кримінального права та процесу
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
кандидат юридичних наук, доцент**

Ярослав СТУТІНИК

